

RUDOLF PRIMORAC

OPERATIVNO
TAKTIČKA
ISKUSTVA
iz prve polovine
narodno
oslobodilačkog
rata

VOJNOIZDAVACKI I NOVINSKI CENTAR

Za Izdavača
Ivan Matović, *pukovnik*

Biblioteka

RATNA PROSLOST
NARODA I NARODNOSTI
JUGOSLAVIJE

KNJIGA DVESTA SEDAMDESET DEVETA

Monografija
jedinica NOV i PO Jugoslavije

KNJIGA STO DRUGA

UREĐIVAČKI ODBOR

Rahmija Kadenić, *general-pukovnik, predsednik, članovi:* Ali Šukrija,
Risto Džunov, Milan Daljević *general-pukovnik,* Dako Puač *general-pukovnik,*
Zika Stojšić *general-potpukovnik,* Fabian Trgo *general-potpukovnik,* Veljko
Miladinović *general-potpukovnik,* Joco Tarabić *general-potpukovnik,* Metodije
Kotevski *general-potpukovnik,* Avgust Vrtar *general-potpukovnik,* Svetozar Oro
general-potpukovnik, Mišo Leković *pukovnik,* Ahmet Đonlagić *pukovnik,* Viktor
Kučan *pukovnik,* Dušan Pejanovic *pukovnik,* glavni i odgovorni urednik

Urednik
Snežana Tmušić, prof.

Recenzent
Bruno Vuletić, *general-pukovnik*

Redaktor
Gvozden Vuković, *pukovnik*

RUDOLF PRIMORAC

OPERATIVNO-TAKTIČKA
ISKUSTVA IZ PRVE POLOVINE
NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

Beograd, 1986.

UMESTO PREDGOVORA

Rugolf Rudi Primorac, major Jugoslovenske vojske, aprilski rat 1941. godine dočekao je na dužnosti komandanta bataljona 85. pješadijskog puka. Taj puk, ojačan divizionom artiljerije, zatvarao je neretvljanski pravac na sektoru Metkovića. Podeljen u dva odreda, trebinjski i čapljinski, puk je 6. aprila uveče pošao na front. Drugi bataljon kojim je komandovao major Primorac, nalazio se u sastavu Čapljinskog odreda.

Ujutru, 7. aprila, bataljon je stigao u Čapljinu. U gradu se osećalo da se nešto događa. Do otvorene ustaške pobune i agresije u Čapljini, a zatim i u Mostaru, došlo je već 11. aprila, odmah nakon proglašenja takozvane Nezavisne Države Hrvatske. Puk se raspao sa izuzetkom njegovog drugog bataljona kojim je komandovao major Primorac. Neposredno pre pokreta bataljona na front, major Primorac je od ustaša u gradu dobio pismo — ultimatum u kome mu je naređivano da svu svoju vojsku dovede u Čapljinu, a sam da se javi na rapport ustaškim vlastima u Čapljini. U svom pismenom odgovoru major Primorac je kratko i jasno izjavio da, pre svega kao Hrvat, a na šta su se ustaše posebno pozivale, ne priznaje Nezavisnu Državu Hrvatsku i da će još u toku noći proći kroz Čapljinu i naredio, da se ni jedno lice ne sme nalaziti na ulici, i naglasio, da će na vatru odgovoriti desetostrukom vatrom. Tako je u neko doba, kolona od preko trista ljudi stigla pred grad. U potpunom miru major Primorac je zakoračio. Bataljon za njim. Ustaša nije bilo. Uputili su se prema Nevesinju gde vlast ustaša još nije bila uspostavljena.

Put u Mostar vodio je bataljon majora Primorca preko Blagaja, mesta u kome je ustaška vlast već bila uspostavljena. Na vest o dolasku bataljona ustaše su se u panici razbežale.

U Mostaru, uvidevši kakav zulum ustaše po gradu čine, major Primorac je samoinicijativno rasporedio svoj bataljon i krenuo u borbu. Kada su se ulicama, i svuda po gradu, razlegli snažni plotuni vojnika majora Primorca, moral onih koji su do tada pokušavali sami da se odupru ustašama — naglo je porastao. Mnogi stanovnici Mostara pridružili su se vojnicima zajedno sa jednim đač-

kim polubataljonom koji je pristigao iz Sarajeva na čijem čelu se nalazio inženjer šumarstva, rezervni oficir, poručnik Velimir Jakić (kasnije u NOR-u komandant 3. sandžačke brigade, narodni heroj). Tako je Mostar postao pravo ratište. Major Primorac, komandant bataljona, uputio je glavne snage na željezničku stanicu, koju su ustaše naročito obezbeđivale, zatim je jedan deo vojnika poslao da povrate vojne magacine, naročito one sa municijom, što je brzo i uspelo. Ustaše su pružile žestok otpor. Bilo je dosta ranjenih i mrtvih.

Iz Mostara bataljon majora Primorca krenuo je put Nevesinja. U Nevesinju, našli su se sa svih strana opkoljeni od strane nadmoćnih neprijateljskih snaga. Pao je major Primorac sa svojim vojnicima, koji su se do poslednjeg časa junački borili, u italijansko zarobljeništvo.

Ovaj izuzetan primjer hrabrosti, patriotizma i poštenja višeg oficira bivše jugoslovenske vojske, Rudija Primorca, Hrvata iz Drniša, zavičaja i poznatog revolucionara Božidara Adžije, u odlučnoj borbi protiv ustaških zlikovaca i okupatora, ostvaren je u vrijeme panike i rasula bivše jugoslovenske vojske. U to vrijeme drugi Primorac još nije bio član Komunističke partije Jugoslavije, već je to postao 1943. godine.

U strahovitom vrtlogu drugog svjetskog rata, kojeg je otpočela Hitlerova Njemačka za »novi, fašistički poredak«, našla se i Kraljevina Jugoslavija, uklještena na ovom balkanskom i podunavsko-jadranskom prostoru između svirepih fašističkih Sila osovine i prikrivenih strategijskih interesa zapadnih sila. O neutralnosti nije moglo biti ni govora. Peta kolona, po svim linijama, razorno je dje-lovala u čitavoj našoj zemlji. Kao kruna svega, vlada Cvetković-Maček i princ Pavle Karađorđević učinili su da je Kraljevina Jugoslavija pristupila Trojnom paktu.

Taj sramni, izdajnički, kapitulantski akt potresno je djelovao na naše napredne ljude i nacionalne patriote, u prvom redu, na radničku klasu i članove Partije, SKOJ-a i Narodnog fronta širom naše zemlje. Uslijed toga je, i organizirano i spontano, izbio bunt širokih narodnih masa legendarnog 27. marta u Beogradu, Splitu, Skoplju i drugim gradovima širom naše zemlje — čime je sramni pakt sa fašističkim silama, potpisani u Beču, odlučno odbačen.

Naš 27. mart, munjevito je odjeknuo, u mračno ratno doba, preko granica naše zemlje, i bio pozdravljen. Ali je, isto tako, izazovno djelovao na sile fašističke osovine, i potpalio suludi bijes Adolfa Hitlera i Benita Musolinija, pa su ubrzo preduzeli opći napad na našu zemlju, posebno na grad Beograd, 6. aprila 1941. godine. Naša zemlja bila je svirepo pregažena, okupirana i raskomadana između fašističkih sila: Italije, Njemačke, Mađarske i Bugarske, uz razornu zločinačku rabotu petokolonaša u cijeloj Jugoslaviji.

To je bila najveća katastrofa u mukotrpnjoj historiji našeg naroda koji je trpio i nosio na svojoj grbači protunarodne režime u

Kraljevini Jugoslaviji. Upravo izdajnička vlada Cvetković-Maček i dinastija Karađorđevića, kapitulantskom vanjskom politikom i otvorenim pristupom Trojnom paktu osovine Rim — Berlin — Tokio, zajedno sa razornim djelovanjem pete kolone, doveli su 1941. do rasula vojske i sramne kapitulacije Kraljevine Jugoslavije.

Žalosnu i tragičnu kapitulaciju najteže su preživljavali na stotine hiljada starih ratnika — veterana, vojnika, podoficira i oficira. Stotine hiljada zarobljenih naših vojnika, podoficira i oficira otjerani su u logore. U Vrhovnoj komandi vojske Kraljevine Jugoslavije nalazila se korumpirana, nesposobna, kapitulantska, protunarodna generalska klika na čelu sa braćom Nedić, četničkim vojvodama, od Ilike Trifunovića, »vojvode« Birčanina, Koste Pećanca, Dobrosava Jevđevića, do Draže Mihailovića i Dimitrija Ljotića, Momčila Đujića i mnogih drugih perjanika i petokolonaša. Sa sramnom kapitulacijom nisu se mogli miriti naši rodoljubi na čije se čelo odlučno postavila, kao organizator, naša Komunistička partija i Narodni front Jugoslavije.

U tom ratnom vrtlogu, raspada pukova i divizija Jugoslovenske vojske 1941. godine, na svim odbrambenim graničnim regionima naše zemlje nastala je panika, rasulo i očajničko stanje i raspoloženje u četama i bataljonima, pod uticajem kapitulantstva i petokolonaške propagande sabotera i izdajnika među oficirima i podoficirima. Jedna od drastičnih petokolonaških diverzija desila se u 13. pješadijskom puku, koji je krenuo iz Splita preko Sinja ka Livnu. Prvih dana aprila rezervni potporučnik Milan Luetić, koji je bio prikriveni okorjeli ustaša, ubio je komandanta puka Raševića, što je dovelo da raspada puka na terenu Vagnja, nastalo je rasulo vojnih formacija, bacanje oružja i bežanje kućama.

Velika je šteta što se i u tome puku nije našao ponositi i odlučni vojnik kao što je bio major Rudi Primorac.

Rudolf Primorac je u toku pružanja otpora sa svojom jedinicom, kao što je već rečeno, bio opkoljen, savladan kod Nevesinja od italijanskih snaga i odveden u zarobljeništvo u Rijeku. Tamo je ostao do 10. juna 1941. kada je, zato što je bio rodom iz anektirane teritorije, pušten iz zatočeništva i otišao u Split.

U okupiranom Splitu, nalazile su se glavne političke, vojne i policijske ustanove, obaveštajne i petokolonaške agencije okupatora. U Splitu je, odmah nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, formiran Srpski odbor za pomoć izbjeglicama u koji su ušli prota Sergije Urukalo, profesor Silvije Alfirević, Niko Bartulović, Muškatelo i Dobrosav Jevđević. Okupljaо je velikosrbe u Splitu i postao je duhovno vodstvo četničkog pokreta u Dalmaciji, delujući kao isturena agentura Draže Mihailovića i izbjegličke vlade u Londonu za suradnju sa fašističkim okupatorima.

Početkom oktobra u Split dolazi Ilija Trifunović Birčanin koji preuzima rukovodstvo nad četničkom organizacijom u Dalmaciji.

U Splitu su, također, djelovale obavještajne službe, (Intelligence service, OVRA, GESTAPO, UNS i druge), ali sve skupa protiv narodnooslobodilačkog pokreta, Komunističke partije i Narodnog fronta.

U gradu su se nalazila i naša ilegalna politička, partijska, vojna i obavještajna rukovodstva, usko povezana sa čitavom mrežom organizacija i pojedinaca i sa narodom Splita i njegovog šireg područja, tako da smo u stopu pratili namjere i akcije okupatora i petokolonaša.

U okupirani Split svakodnevno su stizale grupe izbjeglica, narod iz Like i Bosne, kao i znatan broj oficira i podoficira bivše vojske koji su bježali ispred njemačkih okupatora, ustaša i četnika, u Split i dalje, uz pomoć naših političkih veza. Za te oficire i podoficire bio je u Splitu organizovan sabirni centar u Realnoj gimnaziji.

Po dolasku iz talijanskog zarobljeništva u Split Rudi Primorac, se, još avgusta 1941. povezao sa našim partijskim obavještajcem Diliborom Jakašem »Maljčikom« i po zadatku Partije radio na popularizaciji narodnooslobodilačke borbe, posebno među brojnim oficirima i podoficirima da ih odvraća da ne postanu plijen četnika, a takođe i na razbijanju četničkih organizacija koje su se tada počele оформljavati u Splitu.

Rudi Primorac je bio jedini bivši oficir u Splitu koji se od prvog dana priključio narodnooslobodilačkom pokretu i za njega predano i odvažno radio u ilegali sve do odlaska na Dinaru. Njegova supruga Ružica Primorac bila je u to vrijeme, po zadatku našeg Mjesnog obavještajnog centra (MOC), kućna pomoćnica, odnosno vaspitačica djece u kući na Solinskoj cesti, u kojoj je bio smješten četnički vojvoda Ilija Trifunović Birčanin i njegov komitet.

Sa ta dva značajna obavještajna punkta solidno je i pouzdano stican uvid u djelovanje neprijateljskih agentura i pojedinaca i praćen njihov rad preko majora Rudija Primorca i njegove supruge Ružice sve do juna 1942. To je za našu političku i oružanu borbu na područjima splitskog i dinarskog regionala bilo dragocjeno.

Nakon partijskog i vojnog savjetovanja na Vještić Gori odlučeno je da se drug Rudi Primorac i njegova supruga Ružica prebače iz Splita — partizanskim stazama preko Kozjaka, Moseća, Svilaje, Otišića, Koljana i Bravčeva Dola — u Štab IV operativne zone na Vještić Gori (na Dinari) jer su nam bili vrlo potrebni. Drug Rudi Primorac, kao sposoban oficir, određen je za instruktora naših partizanskih četa i odreda, a drugarica Ružica za stručno praćenje radio-stanica Moskve, Londona, Rima i Berlina, jer je vladala odgovarajućim jezicima i stenografijom tih jezika. Inače, ona je taj posao obavljala ilegalno i u Splitu (od jula 1941. pa sve do odlaska na Dinaru) za potrebe »Našeg izvještaja« — ilegalnog lista koji smo tada, a i kasnije redovno izdavali.

Pouzdanim djelovanjem Rudija Primorca dok je bio u Splitu, na Dinari i u Livnu, u Štabu IV operativne zone, svi borci i rukovodioci Dalmacije bili su pomognuti, među njima i ja, kao politički i vojni rukovodilac.

Rudi Primorac je za sve vrijeme NOR-a obavljao veoma odgovorne vojne dužnosti. Već 5. novembra 1942. postavljen je za načelnika Štaba 1. dalmatinske brigade, sa kojom je uzeo vidno učešće u borbama, posebno za oslobođenje Jajca i za odbranu slobodne čeritorije u zapadnoj Bosni. Na dužnost načelnika Štaba 3. udarne divizije postavljen je u decembru 1942. Sa tom divizijom on je izvršavao brojne zadatke u najtežim bitkama — kod Prozora, na Neretvi, kod Nevesinja, Javorka, na Pivi i Sutjesci.

Septembra 1943. Rudi Primorac je postavljen za načelnika Štaba 2. udarnog korpusa i na toj dužnosti je ostao do jula 1944. Ovaj korpus je u tom periodu imao veoma značajnu operativnu vojnu i političku ulogu, pored ostalog, u razoružanju talijanskih trupa i stvaranju italijanskih partizanskih jedinica u sastavu NOVJ u Crnoj Gori, nakon kapitulacije Italije; u proširivanju i odbrani slobodne teritorije u Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku, kao operativne osnovice za prodor naših snaga u Srbiju.

U jesen 1943. Rudi Primorac rukovodi jedinicama koje su, nakon dugotrajnih i teških borbi na sektoru Kolašin — Andrijevica — Berane, uspješno odbranile Polimlje. U proljeće 1944, kada su njemačke snage i četnici izvršili prodor u južni dio Sandžaka i sjevernu Crnu Goru, Rudi Primorac je rukovodio djelstvima djelova 2. udarnog korpusa na sektoru Mojkovca. U teškim dugotrajnim borbama koje su te jedinice vodile protiv nadmoćnijih neprijateljskih snaga, pokazao je primjernu hrabrost, odlučnost i vještina u komandovanju.

Jula 1944. Rudi Primorac je postavljen za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Obavljajući tu dužnost učestvovao je u rukovođenju operacija za oslobođenje Srbije. Decembra iste godine postavljen je za pomoćnika načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ i na toj dužnosti je uzeo vidnog učešća u planiranju i rukovođenju operacija za konačno oslobođenje zemlje.

Rudijevo znanje, zalaganje, skromnost, dosljednost i odanost socijalističkoj domovini i našoj Narodnoj armiji zaslužuju najvišu ocjenu i dužno poštovanje prema ljudskim i vojničkim vrlinama tog istaknutog narodnog heroja. Uspješno je bilo njegovo djelovanje na svim dužnostima na kojima je radio i rukovodio, počev od 1941. — aprilskog rata, preko Splita, Dinare, Jajca, Prozora, Livna, Neretve i Sutjeske, pa sve do Glavnog štaba Srbije i Vrhovnog štaba u kojima je imao značajnu rukovodeću ulogu, posebno u završnim operacijama za oslobođenje zemlje.

U posijeratnom periodu obavljao je veoma odgovorne i teške zadatke, od kojih treba posebno istaći dužnosti: komandanta Korpusa narodne odbrane, komandanta Graničnih jedinica i, pored redovnih dužnosti načelnika štaba Partizanskih odreda Jugoslavije — za slučaj rata* i to u teškim godinama, kada je naša zemlja bila pod stalnim pritiskom i naše granice veoma ugrožene.

* Vidi: S. Vukmanović Tempo »Revolucija koja teče — memoari«, Knjiga 2. str. 106, izd. »Komunist« Beograd, 1971.

Drug Rudi Primorac, general-pukovnik i narodni heroj, u toku rata i nakon oslobođenja zemlje, pripada prvoj liniji veterana i graditelja Jugoslovenske narodne armije, prekaljenog ratnika, dosljednog i hrabrog borca naše revolucije, beskompromisnog borca za bratstvo i jedinstvo — temelja naše socijalističke Jugoslavije.

*

Drug Rudi Primorac nam je pored ostalog, ostavio i ovu vojno-strategijsku studiju, svoj prilog obradi i izučavanju slavnih i teških događaja iz narodnooslobodilačkog rata, u kojem se rađala i kalila politička i vojna snaga nove Jugoslavije.

Ovaj rad Rudi Primorac je napisao poodavno (rukopis je završen 1968. godine). Od tada su objavljena mnoga djela u kojima se razmatraju i rasvjetljavaju događaji i zbivanja iz NOR-a i oružanog dijela revolucije. Ali, to nikako ne umanjuje značaj i valjanost ovoga rada. U njemu će naći korisnog i oni koji se profesionalno bave izučavanjem našeg NOR-a i revolucije isto kao i oni koji to čine iz želje za saznavanjem naše bliže, slavne prošlosti. U ovom radu data je vjerna slika razvoja ustanka, stvaranja i razvoja naših oružanih snaga i njihove ratne vještine, te opis najkrvavijih bitaka koje su naše glavne snage vodile u izuzetno teškim uslovima prve polovine narodnooslobodilačkog rata. Autor je to posebno odslikao u dejstvima Treće udarne divizije, koja se uvijek nalazila u vrtlogu svih tih zbivanja, pobjeda i stradanja i u kojoj je on za sve to vrijeme zauzimao istaknuto rukovodeće mjesto — načelnika štaba.

Na primjerima ovakvih svijetlih likova — boraca, veterana revolucije, kao što je to bio Rudi Primorac, dužni smo odgajati naše mlade naraštaje.

Beograd, decembar 1984. godine

Vicko Krstulović

U V O D

Iako su, nekoliko godina po završetku rata, rekonstruisani važni bojevi i bitke koje su glavne snage Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ) vodile do kapitulacije Italije, ne može se reći da je njihova konačna obrada završena. Naime, još nisu dokumentovano obrađena i analizirana dejstva svih jedinica, koje su u njima učestvovale, tako da, u vezi s tim, ne postoje mogućnosti da se, pri konačnoj obradi, ta dejstva međusobno povežu (po vremenu i prostoru), i da se uoči njihov međusobni odnos, uslovljenost i zavisnost i odredi uticaj koji su oni imali na tok borbi i postignute rezultate u celini.

Borbena dejstva u prvoj polovini NOR-a (koja se može smatrati do kapitulacije fašističke Italije), izvođena su u izuzetno teškim uslovima. Bitka na Neretvi i Sutjesci od posebnog su interesa, ne samo po postignutim rezultatima i vojno-političkim posledicama uopšte, već i po značaju koji su one imale za izgradnju naše ratne veštine (posebno operativne veštine i taktike), kao jedne od najvažnijih komponenata opšteg razvoja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ).

Zbog toga se dokumentovana, kritička obrada i analiza borbi i bojeva divizija i ostalih jedinica nameću kao preduslov za konačnu obradu tog razdoblja, i kao nužnost koja se ne može obići. Tek potpunija obrada omogućila bi izvlačenje iskustava iz prve polovine narodnooslobodilačkog rata i pružila osnovu za dalji rad u tom pravcu. Opšta sistematizacija iskustava iz NOR-a svakako bi doveća do konkretnih zaključaka o tome koja su od tih iskustava karakteristična za naše tadašnje, specifične uslove, te kao takva mogu da nađu svoju primenu u sličnim uslovima opštenarodnog odbrambenog rata. U stvari, ona bi trebalo da postanu sastavni deo doktrinarnih gledišta na izvođenje operativno-taktičkih dejstava.

Polazeći od toga, ovaj rad je zamišljen i namenjen kao jedan od priloga potpunijoj obradi važnijih dejstava u prvoj polovini rata. Uporedo sa ostalim radovima ove vrste, on bi trebalo da pomogne izvlačenju iskustava i određivanju uticaja koje su ta dejstva ispoljila na dostignuti nivo naše ratne veštine, sa kojom je NOVJ završila prvu i ušla u drugu polovicu NOR-a.

Iznoseći ukratko osnovne podatke o organizacijskoj strukturi i taktici naših jedinica do stvaranja NOVJ i dajući kritički prikaz i analizu borbi jedne od prvih divizija (3. udarna divizija), autor je pokušao da, bar delimično, sagleda i ukaže na način izvođenja borbenih dejstava u pomenutom periodu; zatim, da uoči neke razlike i odredi uticaje, koji su novi i sve složeniji uslovi izvođenja borbenih dejstava u okviru divizije, a zatim u okviru Glavne operativne grupe, u bitkama na Neretvi i Sutjesci, ispoljili na našu dotadašnju borbenu praksu. Takav prilaz predodredio je kompoziciju i podelu ovog rada.

U prvom delu dati su opšti, kratki podaci o organizacijsko-formacijskoj strukturi i taktici naših jedinica do obrazovanja NOV i POJ. Pri tome su iznesene opšte i, po mišljenju autora, zajedničke karakteristike, bez ulazeњa u raznovrsne forme i načine dejstava, koje su diktirali specifični uslovi života, rada i borbe partizanskih jedinica na pojedinim područjima. Zbog toga izložena materija ne predstavlja šire obrađenu i sistematizovanu građu, već kratak uvid u opšte stanje i mogućnosti naših jedinica u tom periodu rata.

Drugi deo sadrži osnovne organizacijsko-formacijske promene nastale formiranjem divizija i korpusa, a zatim se dokumentovano (koliko je to bilo moguće) izlažu i kritički analiziraju dejstva 3. udarne divizije, od njenog formiranja, zaključno sa bitkom na Sutjesci. Dejstva divizije zauzimaju centralno mesto u radu, pri čemu su težište obrade i poseban akcenat stavljeni na rad divizije kao celine i njenih brigada u izvršavanju postavljenih zadataka. Sve je to uklapljeno u hronološke i operativne okvire opšтиh dejstava Glavne operativne grupe. Van okvira divizije ukratko su izložena dejstva onih jedinica koja su se, u pojedinim momentima, neposredno odražavala na rad 3. divizije, ili su Vrhovnom štabu nametale odluke i rešenja u vezi sa njenom upotrebatom.¹

Gde je bilo potrebno i moguće da se jače istakne međusobna povezanost i uslovljenost dejstava divizija u okviru celine ili su neke borbe, po oceni autora, bile od posebnog interesa za taktiku naših jedinica, te su borbe obrađene, detaljnije. Kritične situacije Glavne operativne grupe, koje su imale ili su mogle imati većeg uticaja na tok borbi i postignute rezultate u celini, osvetljene su kratkim podacima, pretežno u fusnotama. Cela materija je izložena na način koji čitaocu dozvoljava donošenje sopstvenih sudova i zaključaka.

Radi lakšeg praćenja toka borbi, ponegde su date odgovarajuće skice, a gde toga nema razvoj situacije se može pratiti i na topografskim kartama krupnijih razmara.

¹ Pojedini detalji iz dejstava ovih jedinica izneti su prema »Oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije«, knjiga I, drugo izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1963. godine.

U slučajevima gde su kao izvor podataka korišćeni radovi pojedinih autora ili dokumenta iz NOR-a, u tekstu je posebno ukazano.

Treći deo predstavlja pokušaj da se na osnovu tako fragmentarno izloženog materijala, bar delimično izvedu izvesni zaključci i odrede uticaji koje su dejstva Glavne operativne grupe u celini i divizija posebno imala na razvoj naše ratne veštine (operatike i taktske), gledano prvenstveno iz okvira obostranih dejstava na sektoru 3. divizije. U nedostatku kritičkih analiza i zaključaka o dejstvima ostalih divizija i brigada, pa samim tim i malim mogućnostima za donošenje određenih stavova i zaključaka, u odeljku »Opšta razmatranja« izneo sam svoja lična gledišta o tim pitanjima.

Rad ne izlazi iz taktičko-operativnih okvira i nema drugih pretenzija sem da posluži kao prilog daljem radu na proučavanju pitanja koja su njime obuhvaćena, kao i drugih koja bi, u potpunoj obradi, trebalo proučiti, što će, verovatno, iziskivati napore većeg broja autora.

Na kraju, smatram da ovaj rad i kao prilog ne zadovoljava sve uslove temeljite obrade. Mada sam koristio raspoloživu dokumentaciju i kroz literaturu proveravao lična sećanja i zapažanja, u njemu su, bez sumnje, ostale izvesne praznine i nedorađenosti, delom uslovljene i teškoćama ovakve obrade. Ali, ukoliko podstakne na dalju razradu, dopunu i argumentovanu kritiku iznetih pitanja, stavova i zaključaka, on će odgovoriti svrsi kojoj je namenjen.

Beograd, 1969. godine

Autor